

УДК 351.862.8:330.35.011

Є. Г. МАТВІЙШИН

КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК МЕТА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Зроблено огляд підходів до забезпечення конкурентноспроможності регіону. Виділено важливість людських чинників у цій сфері. Запропоновано схему стратегічного управління, орієнтованого на забезпечення конкурентноспроможності регіону.

Review of approaches to evaluation the competitiveness of region is done. The importance of human factors in this sphere is underlining. Scheme of strategic management oriented on ensuring of the competitiveness of region is suggested.

Ключові слова: конкурентоспроможність регіону, людський капітал, соціальний капітал, розвиток регіону, стратегічне управління.

Стратегічне управління розвитком регіону повинно будуватися за класичним принципом: від місії і цілей через стратегії до конкретних планів, які здійснюються через програми і проекти [7; 8]. Виходячи з місії – забезпечення добробуту населення, що охоплює задоволення різноманітних потреб людини і сприяння реалізації її соціально-економічної активності – завданням стратегічного управління є забезпечення в регіоні умов, привабливих для проживання і праці.

Практика показує, що громадяни та інвестори “голосують ногами”, мігруючи з одного регіону до іншого, даючи таким чином оцінку його привабливості. Тому можна говорити про конкурентне змагання регіонів (а в глобальному масштабі – країн) за збереження чи отримання статусу привабливої для проживання і праці території. У випадку критичного зниження конкурентноспроможності регіон може опуститися до депресивного рівня, з якого набагато складніше “виратися”, ніж запобігти деградації.

Отже, необхідно розробити таку схему стратегічного управління розвитком регіону, яка б урахувала чинники конкурентноспроможності.

Кожна соціальна система (у тому числі регіон чи країна) існує в конкурентному середовищі, перебуваючи у взаємозв’язку з іншими соціальними системами та середовищем. У сучасних умовах формується “конкурентна система наддержав”, посилюються впливи транснаціональних компаній, національні уряди перетворюються на суб’єктів глобальної економічної і глобальної політичної систем [11]. У публікаціях з’явився термін “глобальна конкурентноспроможність регіону”. Зокрема, Л. А. Яремко під ним розуміє здатність регіону успішно функціонувати в глобальному середовищі, реалізовувати свої гео економічні інтереси (зокрема, отримання додаткових ресурсів розвитку, збільшення частки свого доходу) і на цій основі забезпечити пришвидшення економічного розвитку та зростання добробуту

регіональної громади на тривалу перспективу, а також здатність протистояти викликам (деструкціям) глобального середовища [16].

Науковці пропонують різноманітні напрями досліджень і формування показників для оцінки конкурентноспроможності регіонів. І. В. Прокопович-Павлюк під конкурентноспроможністю регіону розуміє “здатність економічної системи регіону до ефективного управління своїми конкурентними властивостями (ресурсами) та одержання вигоди для задоволення своїх потреб у формі соціально-економічного розвитку, забезпечення фінансової самостійності, зростання ролі регіону в побудові ефективної національної економіки” [15]. Для оцінки конкурентноспроможності регіону дослідниця запропонувала використовувати низку показників, кількість яких обмежила п’ятьма (два економічних, інноваційний, трудовий і соціальний), виходячи з чисельності спостережень (дані про 27 регіонів: 25 областей України, АРК, міста Київ і Севастополь) і рекомендованого співвідношення 1:4 між показниками і спостереженнями для побудови багатовимірного критерію. За результатами дослідження, регіони України поділені нею на чотири кластери. Вона зробила висновок про доцільність розробки єдиних заходів для регіональних кластерів, що включають регіони зі схожими рівнями конкурентноспроможності [14].

Дещо раніше інший науковець, В. Андерсон, узагальнив сучасні теоретичні і прикладні дослідження регіональної конкуренції за такими напрямками: 1) визначення існуючих агентів (суб’єктів) регіональної конкуренції; 2) розробка системи індикаторів конкурентноздатності регіонів; 3) визначення негативних і позитивних ефектів регіональної конкуренції; 4) уключення регіональної конкуренції до пріоритетів регіонального планування та регіональної політики. Він наголосив, що головним завданням для підвищення конкурентноздатності регіону є виявлення “потенціалу його кластеризації” [1]. Залежно від динамічних показників галузей і кластерів та за часткою відповідних галузей у валовому регіональному продукті В. Андерсон бачив можливим обрати одну із таких трьох стратегій управління: активна підтримка, невтручання або реструктуризація. Загалом це є варіанти сприяння розвитку регіону як системи в напрямку отримання переваг над іншими системами. Тут науковець використав термін “конкурентноздатність” як синонім конкурентноспроможності. На нашу думку, ці терміни мають дещо різні відтінки відповідно до значень слів “здатність” і “спроможність”. Конкурентноздатність стосується швидше потенційних можливостей, а конкурентноспроможність – набутих, розвинутих переваг. Тому вважаємо, що в контексті стратегічного управління краще говорити про конкурентноспроможність регіону.

Питанню конкурентноспроможності регіонів приділяли увагу також Я. Базилюк, В. Безугла, Є. Крячко, Н. Савка, А. Панчишин та інші вітчизняні дослідники. Вони дали авторські визначення категорії “конкурентноспроможність регіону” і пропонували відповідні показники, наприклад, індекс конкурентноспроможності (як відношення валової доданої вартості на одну особу в регіоні до аналогічної величини в країні загалом), таксономічні показники (на основі визначення еталона конкурентноспроможності), проектували структуру відповідного інституційного механізму управління, розглядали окремі складові потенціалу регіону.

Огляд досліджень у галузі конкурентноспроможності регіону показав, що

увага науковців концентрувалася на економічних показниках, на управлінні певними галузями. Важливо враховувати місце людини в такій соціально-економічній системі, якою є регіон. Зокрема, людина виступає як зв'язковий елемент між природним, соціальним та інформаційним середовищем. Незначна увага була приділена людським чинникам, демографічним процесам та якості регіонального управління, яке здійснюють як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування.

У цій статті зроблено спробу розглянути зміст стратегічного управління розвитком регіону в контексті підтримки його конкурентноспроможності, зокрема з урахуванням людських чинників.

З'ясувати місце людських чинників конкурентноспроможності в сучасних системах рейтингування країн і регіонів. Для її оцінки використовуються різноманітні показники, наприклад, оцінку конкурентноспроможності країн, яку публікує Всесвітній економічний форум (WEF – World Economic Forum) за 90 показниками, на дві третини становлять результати експертного опитування топ-менеджерів і на одну третину – статистичні дані про економіки 134 країн (у 2009 р.) [18, с. 477]. Іншим визнаним міжнародним закладом – Центром з вивчення конкурентноспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту (IMD – International Institute for Management Development) складається рейтинг країн за понад 300 показниками за офіційними статистичними даними (на дві третини) і оцінками експертів (на одну третину) про національні економіки (наприклад, про 57 країн у 2009 р., про 58 країн у 2010 р.). Щодо кожної країни аналізують чотири основні групи чинників конкурентноспроможності: 1) макроекономічна динаміка; 2) ефективність управління країною; 3) ефективність бізнес-сектора; 4) розвиненість інфраструктури. Результати аналізу публікуються в Щорічнику зі світової конкурентноспроможності (WCY – The World Competitiveness Yearbook) [17], який почав регулярно видаватися з 1989 р., і який тепер вважається найповнішим і найкомпетентнішим звітом про конкурентноспроможність країн і регіонів. На жаль, Україна три роки поспіль (2008 – 2010 рр.) займає передостаннє місце в цьому рейтингу, в основному, через низькі показники, що характеризують ефективність політики держави [3].

Результати рейтингування дають можливість побачити чинники, які є найбільш дієвими для конкурентноспроможності національної економіки. Іноді спростовуються міфи, які були характерними для значної частини науковців і бізнесменів. Наприклад, в опублікованому в 2005 р. WCY виявилось, що держави з низькими податками виявилися аутсайдерами. Отже, низький рівень податків для інвесторів і підприємців не є найбільш привабливим чинником. Значно важливішими за це є простота і зрозумілість системи оподаткування. Так, Фінляндія, Данія, Швеція, Норвегія мали високі темпи розвитку економіки, хоча рівень податкового навантаження був максимальний – не менш як 42 % ВВП [4]. До речі, згідно з рейтингом Всесвітнього банку Paying Taxes 2010, податкова система України за затратами часу і ресурсів займає 181-е місце з 183 (гірше тільки у Венесуелі та Білорусі) [12].

Згаданий вище WEF використовує для рейтингування два індекси: індекс глобальної конкурентноспроможності (GCI), який оцінює здоров'я економіки та перспективи зростання на середньостроковий період, та індекс

конкурентоспроможності бізнесу (BCI), який визначає рівень продуктивності та ефективності компаній і галузей. Для оцінки за GCI чинники згруповано в дев'ять категорій за трьома напрямками: базовий (державні і суспільні інститути; інфраструктура; макроекономіка; охорона здоров'я та шкільна освіта), підвищення ефективності економіки (вища освіта та професійна підготовка; ефективність ринків; технологічний розвиток) та інноваційність (розвиненість бізнес-процесів; власне інновації). Для України за результатами опублікованого в 2007 р. звіту за GCI найгіршою виявилася категорія державних і суспільних інститутів: 104-те місце з 125, а загалом наша країна посіла 78 місце. Отже, головною проблемою для України є якість влади і управління, взаємодія влади і громадян.

Президент Ради конкурентоспроможності України Ю. Полунєєв зазначав, що Україні необхідно терміново інвестувати в людський капітал, зокрема в науку, освіту, охорону здоров'я. На його думку, “ремонт” людини, її здоров'я, здоров'я нації загалом є тими чинниками, від яких залежить якість основного активу, який тільки є в українській економіці. Також він вважає, що сьогодні потрібно говорити про відповідальну конкурентоспроможність, побудова якої повинна передбачати інвестиції в соціальний капітал як невід'ємну частину кожного проекту [13]. Про важливість соціального капіталу для конкурентоспроможності країни чи регіону говорить, наприклад, досвід Тайваню, для якого чинники надзвичайно швидкого економічного розвитку дуже схожі на ті, що відіграли ключову роль й у підйомі Південної Кореї. Це – спільна конфуціанська філософська спадщина, поведінка людей, підприємств та уряду, економічна політика з орієнтацією на експорт [2].

На думку С. Тігіпка, під ідею конкурентоспроможності в Україні не побудована організаційна структура. Він зазначав, що лідером роботи у цьому напрямку має бути уряд. Але при цьому, на його думку, “потрібна ще і змова фахівців”, які могли б не звертати уваги на тертя в середовищі політичних лідерів і, більше того, переконувати їх у необхідності змін [5].

У роботі Є. Крячка визначено фактори конкурентоспроможності регіонів, які найбільш суттєво впливають на показники якості життя населення, проведено кількісний та якісний аналізи причинно-наслідкового ланцюжка “якість життя населення – економічне зростання – конкурентоспроможність регіонів України” [6]. Він дає таке визначення: “конкурентоспроможність регіону – це здатність його науково-технічних можливостей і впроваджуваної економічної політики забезпечувати виробництво товарів і послуг, які затребувані міжнародним ринком, що, у свою чергу, створює умови для його стійкого економічного зростання і підвищення рівня життя населення”. Для аналізу конкурентоспроможності він використав такі характеристики: для макроконкурентоспроможності – природно-ресурсний потенціал, виробничий потенціал; трудовий потенціал, науково-технічний потенціал, інвестиційний потенціал, підприємницький клімат, а для мезо- і мікроконкурентоспроможності – концентрація виробництва, фінансовий потенціал підприємств, інноваційний потенціал і експортний потенціал.

Погоджуючись з наведеним вище визначенням, зазначимо, що важливим є не просто запас факторів виробництва, а темпи, з якими вони відтворюються, удосконалюються і пристосовуються до потреб сучасної економіки загалом і

конкретних галузей зокрема. Тут визначальним стає людський чинник. По-перше, повинні бути працівники, спроможні використовувати надбання сучасних виробничих технологій. По-друге, повинна бути накопичена “критична маса” ініціативних і підприємливих людей, які здатні побачити необхідність змін в організації виробництва і надання послуг та ініціювати відповідні новації, у тому числі через “мобілізацію” місцевої влади. По-третє, повинні бути споживачі продукції і послуг, які не просто готові користуватися продукцією і послугами, але й відстоювати свої права на належну якість їх обслуговування. По-четверте, працівники органів влади повинні професійно надавати послуги як пересічним громадянам, так і підприємцям, сприяючи якісним умовам життя та підприємницької діяльності. Тому конкурентноспроможність кожного регіону і країни загалом залежить від якості системи освіти, демографічних процесів, формування соціального капіталу і взаємодії влади з громадою.

Для виявлення стану названих чинників нами було проведено опитування підприємців, державних службовців і студентів. Їм належало вибрати в порядку важливості або запропонувати додаткові чинники, пов’язані з людським потенціалом. Найважливішими за оцінками респондентів були такі: частка працездатного населення, професіоналізм публічних службовців і відсоток населення з вищою освітою [10]. Аналіз статистичних даних і отримані результати дали змогу оцінити регіони України за відповідними чинниками. Їх можна використати для планування відповідних заходів щодо зміцнення людського потенціалу в рамках стратегічного управління розвитком конкретного регіону.

Людський потенціал в першу чергу передбачає власне відтворення. Разом з тим, демографічні процеси в Україні закладають основу для загрозливого скорочення у перспективі чисельності населення особливо – частки молодого і працездатного. Наприклад, за зробленим нами прогнозом, зміни чисельності і структури населення України очікується зростання відношення кількості пенсіонерів до чисельності працездатних (тепер воно становить приблизно 40 %) до 2050 р. до рівня 70 – 80 % [9]. Таким чином, питання відтворення людських ресурсів виходить на передній план стратегічного управління розвитком регіону в контексті забезпечення його конкурентоспроможності.

Отже, у центрі уваги стратегічного управління, орієнтованого на підтримку конкурентноспроможності, є люди (ті, що живуть зараз і будуть жити в регіоні) з відповідними настановами щодо якості життя, потенціалом щодо навчання і підприємницької діяльності та вмінням взаємодіяти між собою (рисунок).

Наведена схема враховує місце людини в такій соціально-економічній системі, якою є регіон. Зокрема, людина виступає як зв’язковий елемент між природним, соціальним та інформаційним середовищем. Людина з її інтересами та настановами перебуває в центрі уваги стратегічного управління розвитком регіону. Одночасно ж люди з їхніми вміннями та знаннями є суб’єктами цього управління, здатними розробляти і реалізовувати необхідні заходи з розвитку регіону.

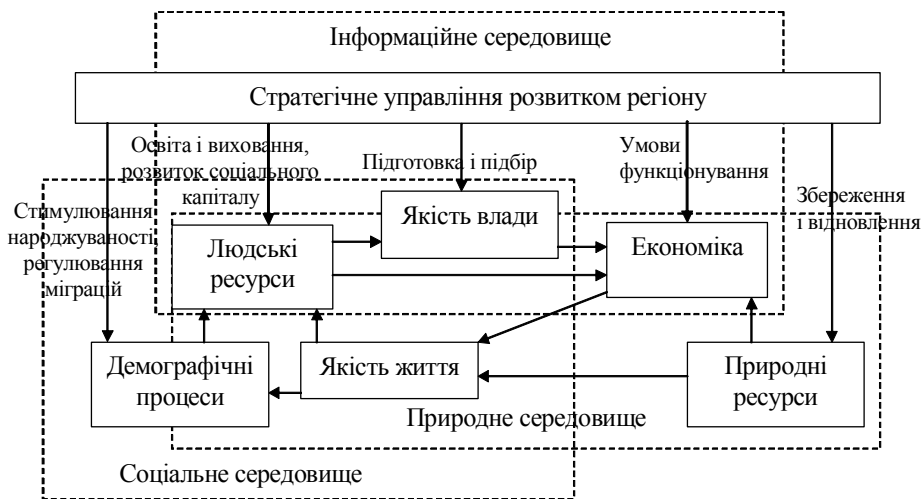

Рисунок. Зміст стратегічного управління розвитком регіону, орієнтованого на підтримку його конкурентноспроможності

Конкурентноспроможність регіону охоплює не лише економічні чинники, але й ті, що пов'язані з розвитком соціального капіталу, зміцненням людського потенціалу, співпрацею влади і громадян, підготовкою і підбором публічних службовців, збереженням природних ресурсів. Особливістю сучасного розвитку України є загострення демографічних проблем. Стратегічне управління розвитком регіону повинно враховувати спад чисельності населення в Україні, в першу чергу молодого і середнього віку. Тому в економічній сфері увага повинна бути приділена розвиткові галузей, які при менших трудозатратах дають більші обсяги валового продукту. Крім того, необхідно передбачати вплив глобальних загроз, спричинених зростанням неконтрольованої міграції і заміщення іноземцями вітчизняних людських ресурсів.

Розвиток регіону безпосередньо залежить від рівня загальної та професійної освіти населення, професіоналізму та якості роботи публічних службовців і рівня їх взаємодії з громадою. Для посилення можливостей їх співпраці необхідно скеровувати зусилля в напрямку розвитку соціального капіталу в регіоні, що є предметом подальших досліджень.

Література:

1. *Андерсон В.* Регіональна конкуренція як фактор соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації / В. Андерсон. – Режим доступу : <http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/conf06/papers/Anderson.html>
2. *Гаврилишин Б.* Національна ідея, утопія чи реальна можливість? / Б. Гаврилишин // Дзеркало тижня. – 2006. – № 5 (584). – 11–17 лютого.
3. Ефективна неефективність, або Чи переможуть очікування статистичний негатив? // Дзеркало тижня. – 2010. – № 20 (800). – 29 травня – 4 червня.

4. *Загоруйко Ю.* Рейтинг конкурентоспроможності: двигун прогресу чи ярмарок марнославства? / Ю. Загоруйко // Дзеркало тижня. – 2005. – № 45 (573). – 19 – 25 листопада.

5. *Княжанський В.* Післякризова платформа / В. Княжанський // День. – 2009. – № 72. – 25 квітня.

6. *Крячко Є. М.* Формування державної цільової програми підвищення конкурентоспроможності регіонів України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / Є. М. Крячко ; Н.-д. центр індустр. пробл. розв. НАН України. – Х., 2008. – 20 с.

7. *Кузьмін В. М.* Формування моделі управління адміністративно-територіальними одиницями на основі аксіологічного підходу / В. М. Кузьмін // Регіональна економіка. – 2009. – № 1 (51). – С. 36–42.

8. *Матвіїшин Є. Г.* Визначення центрів прийняття рішень у системі стратегічного управління розвитком регіону / Є. Г. Матвіїшин // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 16/17. – С. 13–21.

9. *Матвіїшин Є. Г.* Демографічні тенденції в Україні / Є. Г. Матвіїшин // Державне управління та місцеве самоврядування : тези VIII Міжнар. наук. конгресу, 27-28 березня 2008 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2008. – С. 220–221.

10. *Матвіїшин Є. Г.* Підхід до порівняння чинників людського потенціалу в регіонах України / Є. Г. Матвіїшин // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – Вип. 3 (26). – С. 149–155.

11. *Мельник А. Ф.* Трансформація управлінської діяльності органів державної влади в умовах посилення глобалізму / А. Ф. Мельник // Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : зб. доп. Щоріч. Всеукр. громадських слухань (24–25 вересня 2009 р., м. Одеса). – Одеса : Юридична література, 2009. – С. 174–177.

12. Налоговая система Украины – самая запутанная в мире / Обозреватель. – 26.04.2010. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/news/2010/4/26/364177.htm>

13. Партнерство влади і бізнесу – основа конкурентоспроможності // УНІАН. – 23.04.2009. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/rus/detail/10132>

14. *Прокопович-Павлюк І. В.* Підвищення конкурентоспроможності економіки регіону (на прикладі Львівської області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / І. В. Прокопович-Павлюк ; Державний вищий навчальний заклад “Ужгородський національний ун-т”. – Ужгород, 2008. – 20 с.

15. *Прокопович-Павлюк І. В.* Розробка методології побудови багатовимірного критерію оцінки конкурентоспроможності регіону / І. В. Прокопович-Павлюк // Регіональна економіка. – 2009. – № 3 (53). – С. 52–58.

16. *Яремко Л. А.* Глобальная конкурентоспособность региона: источники конкурентных преимуществ / Л. А. Яремко // Регіональна економіка. – 2009. – № 1 (51). – С. 51–58.

17. IMD World Competitiveness Yearbook. – Режим доступу : <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/index.cfm>

18. IMD WORLD COMPETITIVENESS YEARBOOK 2009. – Режим доступу : <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/upload/FAQs.pdf>